

ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ПОТЕНЦІАЛ» У СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

БАБАН Т.О., АСПИРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

В статті розглянуті та проаналізовані основні теоретичні підходи до категорії «потенціал». Визначені основні розбіжності та неточності. Як узагальнюючий показник, що характеризує розвиток економічних суб'єктів розглянуто поняття економічний потенціал.

In the articles considered and the basic theoretical going is analyzed near a category "potential". Certain basic divergences and inaccuracies. As a summarizing index that characterizes development of economic subjects a concept is considered economic potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді. При аналізі економічної літератури з питань наукового визначення поняття «потенціал» можна виявити, що немає однозначності щодо визначення категорії «потенціал», існує підміна поняття його окремими видами, в деяких випадках ототожнюються поняття «потенціал і ресурс», «потенціал і потужність». Тому виникає необхідність в уточненнях та узагальненнях запропонованих науковцями формулювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттям категорії «потенціал» та його окремих видів в різні часи займались як зарубіжні так і вітчизняні вчені-економісти такі як: Л. Абалкін, В. Авдєєнко, В. Андрійчук, Р. Білоусов, Г. Бабков, П. Борщевський, І. Бузько, Ю. Василенко, С. Волощук, Е. Горбунов, В. Гончаров, А. Задоя, А. Ігнатовський, Р. Колосова, О. Коренков, В. Котлов, М. Кучеров, О. Олексюк, І. Ступницький, І. Фаріон, Е. Фігурнов, С. Хейнман, Д. Черніков, В. Шиян та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд та уточнення категорії «потенціал», з урахуванням визначення його рівнів та основних видів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі стосовно ефективності діяльності підприємств, розвитку

* Науковий керівник – Онегіна В.М., д.е.н., професор

регіонів та держави в цілому достатньо часто використовується категорія «потенціал».

Потенціал (від лат. *potentia* сила, можливість, напруга) – в широкому розумінні означає засоби, запаси, джерела, які є в наявності та які можуть бути використані для досягнення певної мети, здійснення плану, рішення якої-небудь задачі.

Термін «потенціал» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «*potentia*» й означає «приховані можливості», які в господарській практиці можуть стати реальністю. Вперше цей термін в економічній літературі згадано в 1924 році К.Г. Воблий [1]. У Радянському Енциклопедичному словнику 1988 року видання потенціал визначається як джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для вирішення якого-небудь завдання, досягнення визначеної цілі; а також можливості окремої особи, суспільства, держави у визначеній галузі. Це тлумачення має в собі два аспекти: наявність ресурсів і цільову спрямованість їх використання.

У науковій літературі значну увагу визначенню сутності потенціалу, зокрема потенціалу підприємства, приділено у 80-90-х роках ХХ ст. Один з напрямів дослідження у визначенні поняття «потенціал» представляють вчені Д.А. Черніков [2], С. Белова [3], Е. Фігурнов [4] та інші. Вони стверджують, що потенціал – це сукупність різних ресурсів необхідних для функціонування або розвитку системи.

У вітчизняній економічній літературі цей термін у широкому розумінні трактують як можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані, або як рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь [5]. Тлумачний словник української мови також під цим терміном розуміє «приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов»[6]. Поняття «потенції» разом з поняттям «акту» є найважливішими у філософії Аристотеля (лат. *actus et potentia* - дійсність та можливість). «Своїм вченням про акт та потенцію Аристотель увів у онтологію принцип розвитку... Суттєвим є співвідношення між актом і потенцією, з одного боку, та формою і матерією, з іншого: згідно Аристотеля, матерія є чиста потенційність, а форма, ейдос, - актуальність (енергія, чи ентелехія) речі... Потенція є спроможність речі бути не тим, чим вона є, в категорії 1) субстанції, 2) якості, 3) кількості, 4) місця, тобто спроможність здійснювати відповідно «рух», чи «процес»: а) виникнення - знищення, б) якісної зміни чи «інаковіння», в) зростання - спаду і г) просторового

переміщення. Отже, видів актуалізації виявляється стільки ж, скільки видів «руху», і поняття акту (енергії) у цьому сенсі збігається з поняттям руху» [7]. Тобто потенціал передбачає рух. Це динамічне поняття, і саме з цієї позиції необхідно розглядати складові цієї категорії.

Категорія «потенціал» безпосередньо пов'язана з категорією «розвиток».

«Розвиток не є звичайною зміною, рухом уперед, перетворенням зовнішніх чи внутрішніх умов. Під розвитком потрібно розуміти розгортання зародку, зростання чогось, що раніше існувало у зачатку, під більшим чи меншим впливом зовнішніх умов. Розвиток передбачає дві речі, по-перше, повинно вже існувати щось, що визначає увесь майбутній результат, по-друге, цей майбутній результат ще не повинен існувати. Є лише можливість, потенція того, що у майбутньому стане дійсністю. Поняття про розвиток передбачає можливість майбутнього результату, але не передбачає його необхідність» [8].

Отже, можна сказати, що потенціал передбачає можливість розвитку, можливість вдосконалення, покращення результату.

З цієї позиції розглядає сутність потенціалу І.П. Отенко: «Потенціал – поняття, що припускає як діалектичну єдність можливостей, так і процеси їх реалізації, тобто наявність необхідності і створення умов для їх реалізації. ... Процес реалізації залежить від об'єктивних факторів - можливостей, що визначаються станом об'єкту та оточуючого середовища, і суб'єктивних - здібностей їх усвідомлювати (процесу пізнання), створювати, використовувати і розвивати. Отже, потенціал включає суб'єкту (здібності) та об'єкту (можливості) складові, а також процеси, які їх поєднують - пізнання, реалізація, розвиток» [9].

Триседину природу потенціалу в економіці подають як цілісність його складових: суб'єкту, спроможного пізнавати можливості об'єкту і реалізовувати процеси управління ними, створюючи таким чином інші можливості [9] (рис. 1).

Когнітивні процеси

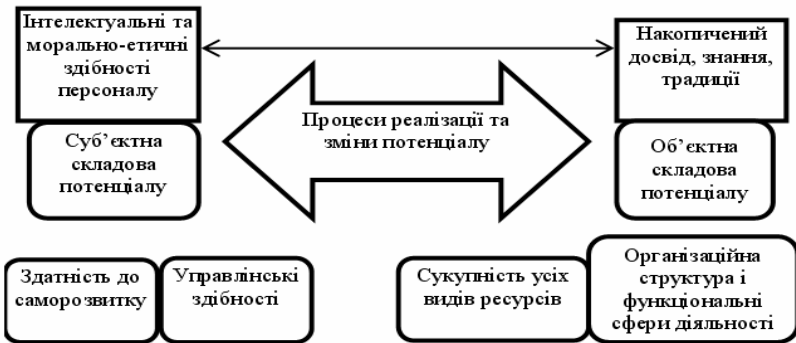

Рис. 1. Триєдина природа потенціалу*

**Джерело: складено автором за джерелом [9].*

У монографії В.Н. Авдєсенко і В.А. Котлова наведено огляд літератури і дефініцій терміна «потенціал». Автори вважають, що потенціал виступає показником економічної міцності [10].

На думку І.А. Гуніної, під потенціалом підприємства прийнято розуміти сукупність показників або чинників, що характеризують його силу, джерела, можливості, засоби, запаси, здібності, ресурси і багато інших виробничих резервів, які можуть бути використані в економічній діяльності [11].

Таким чином, термін «потенціал» в економічній науці означає сукупність у будь-якого суб'єкта наявних або прихованих можливостей, які ще не виявилися, або здатності діяти у відповідних сферах.

За рівнем суб'єкту потенціал можна структурувати на потенціал підприємства, потенціал галузі, потенціал регіону, потенціал країни.

Наявність будь-якого виду потенціалу та його використання визначає в тій чи іншій мірі результат діяльності підприємства. Здатність розвитку соціально-економічної системи, як правило, ототожнюється з поняттям «економічний потенціал». Економічний потенціал – це, можна сказати, узагальнюючий показник, який характеризує можливості розвитку будь-якого економічного суб'єкта.

При визначенні категорії економічного потенціалу варто виходити з трактування, відповідно до якого потенціал у найзагальнішому виді - це наявні економічні ресурси і можливості, що здатні бути використаними для досягнення визначеної мети чи досягнення стратегічної цілі. Тобто, економічний потенціал - це

категорія більш широка, ніж просто ресурси, резерви або виробнича потужність, це макроекономічна категорія. Потенціал за своєю суттю зорієнтований на цілеспрямоване співвідношення внутрішнього та зовнішнього у своєму об'єкті.

Економічний потенціал характеризує можливості виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства. Ці можливості дають всі наявні ресурси – виробничі, матеріальні, трудові, природні, фінансові, науково-технічні, інформаційні тощо. Тобто економічний потенціал є синтезом ресурсного та виробничого потенціалів. Відповідно до характеристик перелічених ресурсів можна виділити складові економічного потенціалу, які можна розглядати також як окремі види потенціалу.

Узагальнюючи розглянуті в економічній літературі наукові трактування, можемо дати наступні визначення складовим економічного потенціалу:

Виробничий потенціал – сукупність виробничих ресурсів з урахуванням їх обсягу, структури, технічного рівня та якості. Виробничий потенціал оцінюється такими показниками, як потенційний обсяг виробництва продукції, потенційні можливості основних засобів. Тобто виробничий потенціал формується основними виробничими фондами, до яких відносяться будівлі, споруди, трубопроводи, машини, устаткування тощо.

Інформаційний потенціал – визначає ступінь інформаційної потужності будь-якого суб'єкта діяльності або когнітивного (пізнавального) утворення, його приховані інформаційні можливості. Він включає обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій, створення власних, збирання, накопичення, обробку й використання різноманітних форм інформації для задоволення потреб суспільства, підприємства чи країни.

Трудовий потенціал – людські можливості, ресурси праці, найповніша і всебічна характеристика працездатного населення як продуктивної сили. Трудовий потенціал має кількісні та якісні характеристики та включає в себе потенційні можливості професійних кадрів.

Природно-ресурсний потенціал – сукупність наявних природних умов і ресурсів (мінерально-сировинні, земельно-грунтові, агрокліматичні, водні, гідроенергетичні, біологічні (в т.ч. лісові), природно-рекреаційні), що впливають на економічну діяльність і використовуються чи можуть бути використані у виробництві економічних благ і здатні забезпечити потреби країни чи людства.

Фінансовий потенціал – визначається сукупністю грошових фондів підприємств, громадян, держави. Він складається з потенційних фінансових показників виробництва (прибутковості, ліквідності, платоспроможності), потенційних інвестиційних можливостей.

Науковий потенціал – сукупна можливість генерувати необхідні знання, який втілюється в кількісних і якісних характеристиках винаходів та нововведень і визначається чисельністю та професійністю науковців, вчених та спеціалістів зайнятих у різних сферах науки. Науковий потенціал держави базується на розгалуженій мережі наукових інститутів, науково-дослідних закладів.

Техніко-технологічний потенціал (потенціал засобів праці) – сукупність можливих і перспективних засобів, що використовуються чи можуть бути використані у НДДКР та виробництві і спрямовані на підвищення продуктивності суспільної праці.

Експортний потенціал – потенційна спроможність і можливість економічного суб'єкта виробляти конкурентоспроможні товари та послуги та реалізувати їх на міжнародних ринках за умов ефективного використання природних ресурсів, розвитку науково-технічного потенціалу, валютної та фінансово-кредитної систем, а також сервісно-збутової інфраструктури підтримки експорту без нанесення збитків економіці при забезпеченні економічної безпеки країни в цілому.

Висновки. Отже, узагальнюючи думки різних авторів стосовно визначення категорії «потенціал», можна зазначити, що він уявляє собою наявні (реальні) або приховані сукупні можливості, ресурси, запаси або джерела, що використовуються чи можуть бути використані або мобілізовані для досягнення певної мети, рішення певної задачі, виконання цілеспрямованої роботи в якій-небудь галузі, діяльності, сфері. З одного боку потенціал – це наявні можливості та ресурси, що є в наявності та використовуються або можуть бути використані для досягнення визначної мети. З іншого – це невикористані можливості підвищення ефективності виробництва чи діяльності. Тобто потенціал характеризується двома рівнями: досягнутим або наявним та перспективним.

Що ж стосується економічного потенціалу, як узагальнюючого показника – це здатність економічних суб'єктів здійснювати виробничо-економічну діяльність, виробляти продукцію, товари, послуги, задовольняти попит населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва та споживання. Він залежить від

кількості трудових ресурсів, якості їх професійної підготовки, об'єктів виробничих потужностей підприємств або галузей, ступеня розвитку галузей виробничої сфери, досягнень науки та техніки, ресурсів.

Література.

1. Воблий В.Г. Організація праці наукового працівника (методика і техніка) / В.Г. Воблий. – К.: Видавництво АН УРСР, 1947. – 150 с.

2. Черников Д.А. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты /Д.А. Черников// Экономические науки. – 1981. - № 10. – С. 25.

3. Белова С. Производственный потенциал развитого социалистического общества /С. Белова// Экономические науки. – 1983. - № 1. – С. 21.

4. Фигурнов Э. Производственный потенциал социалистического общества /Э. Фигурнов// Политическое самообразование. – 1982. - №1. – С. 38.

5. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 316с.

6. Великий таумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004 – 1440с.

7. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. - [2-е изд.]. - М.: Сов. Энциклопедия, 1989 - 815 с.

8. История человечества. Всемирная история: в 9-ти томах. Т.1 / под ред. д-ра Г. Гельмонта. – СПб: Типография товарищества «Просвещение», 7 рота, 20,1903. – 610с.

9. Отенко И.П. Стратегическое управление потенциалом предприятия: научное издание / И.П. Отенко. - Харьков: ХНЗУ, 2006. - 256 с.

10. Авдеев В.Н. Производственный потенциал промышленного предприятия / В.Н. Авдеев, В.А. Котлов. - М.: Экономика, 1989. - 240 с.

11. Гунина И.А. Характеристика принципов формирования и основных элементов механизма функционирования и развития экономического потенциала предприятия в современных условиях / И.А. Гунина // Техники машиностроения. – 2006. – № 8 (67). – С.23-29.

12. Асмолова І.М. Оцінка управління економічним потенціалом приватного підприємства / І.М. Асмолова // Економіка і організація управління. – 2010. - №2 (8). – С.93-98.

13. Кондратюк О.І. Економічний потенціал країни, його суть та тенденції розвитку / О.І. Кондратюк // Економіка та управління національним господарством. – 2010. - №3 (105). – С. 91-98.